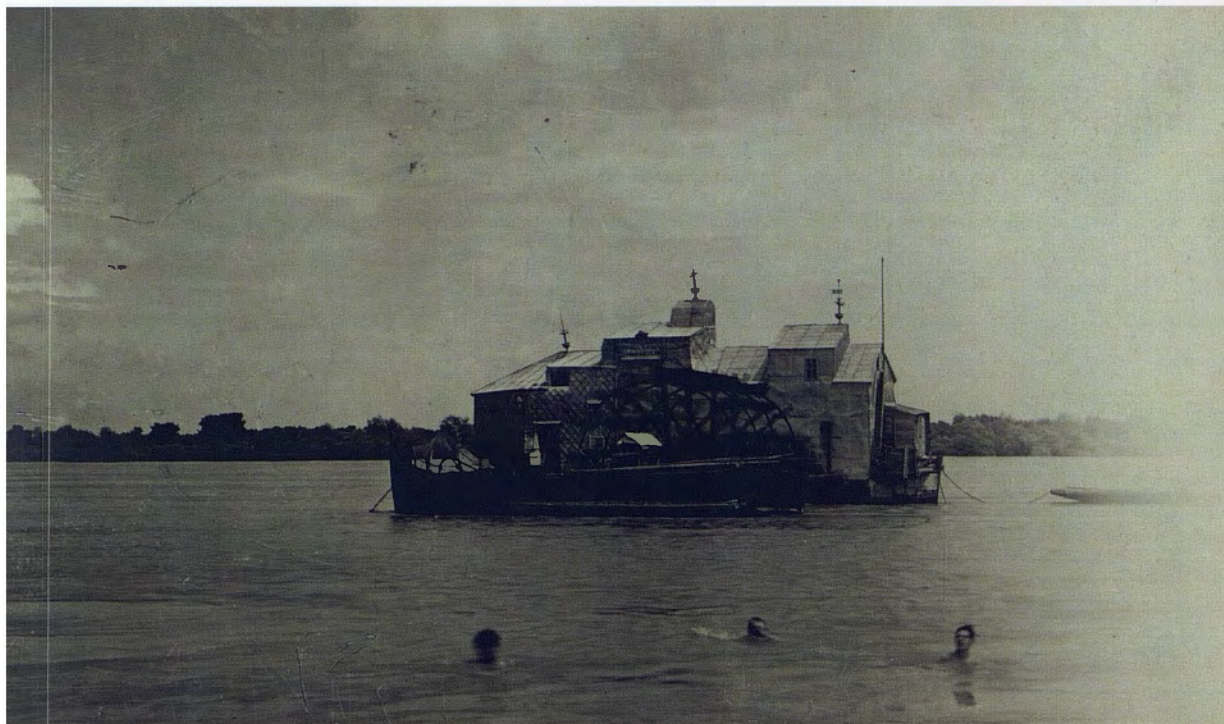

Държавен архив - Видин

**МОДЕРНИЗАЦИОННИ ТЕНДЕНЦИИ
В СТОПАНСКИЯ
И КУЛТУРЕН ЖИВОТ ВЪВ ВИДИНСКО
И ТИМОШКО (XIX–XX ВЕК)**

Сборник с материали от Международна научна конференция
Видин, 24 – 25 октомври 2013 г.

София, 2014

**МОДЕРНИЗАЦИОННИ ТЕНДЕНЦИИ
В СТОПАНСКИЯ
И КУЛТУРЕН ЖИВОТ ВЪВ ВИДИНСКО
И ТИМОШКО (XIX-XX век)**

*Сборник с материали
от Международна научна конференция
Видин, 24–25 октомври 2013 г.*

Съставителство:
Светлана Кръстева

Издателство
„ВЕДА СЛОВЕНА“
София, 2014

© Издателство – „Веда Словена“
© Съставителство – Светлана Кръстева
© Корица – Мария Магдалина Жан Гологанова
© Оформление – Мариана Христова

ISBN 978-954-8846-26-4

Издателство
„ВЕДА СЛОВЕНА“

Сборник

**МОДЕРНИЗАЦИОННИ ТЕНДЕНЦИИ
В СТОПАНСКИЯ
И КУЛТУРЕН ЖИВОТ ВЪВ ВИДИНСКО
И ТИМОШКО (XIX–XX век)**

Първо издание

- Тираж 100
- Формат 16/70/100
- Печатни коли 11

Печатница Direct Services

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор	5
Библиотеката на Осман Пазвантоглу във Видин (1837 г.) <i>Стоянка Кендерова</i>	7
Привреда Тимочке крајине у првим годинама после ослобођења 1833. до 1870. године – са тенденцијом развоја и осавремењавања <i>Надежда Педовић</i>	19
Капетан Миша Анастасијевић – живот и дело <i>Бранко Надовеза</i>	27
Документни системи на българските обществени институции във Видин през втората половина на XIX век <i>Мария Новакова</i>	32
Църква и вяра (XVIII–XX в.) в Известията на музеите от Северозападна България (историографски бележки) <i>Надя Манолова-Николова</i>	49
Радужевац – Вршка чука, прва индустријска пруга у Србији (1887) <i>Ненад Војиновић</i>	62
Европейски стилови преноси и начало на българския архитектурен модерн <i>Станчо Веков</i>	74
Пожаревачка гимназија за време Бугарске управе, 1915–1918 <i>Јасмина Живковић</i>	88
Забравеният Васил Атанасов Бояджиев (1876–1943) и музейното дело във Видин <i>Ваня Рачева</i>	103

С кръст и перо (биографични и библиографски сведения за духовници-творци от Видинска духовна околия) <i>Ставрофор. ик. Йордан Н. Василев</i>	117
Бутари на подручју Кладова у XIX и XX веку <i>Ранко Јаковљевић</i>	126
Книгата на ст.н.с. д-р Огняна Маждракова-Чавдарова „Голям извор – страници от историята на Тетевенския край“ – исторически доказателства за духовните и културните връзки с Тимочка крайна <i>Венцислав Велчев</i>	142
Пътят от кръста до петолъчката и обратно (погребални обичаи от Видинско след 1944 г.) <i>Сашка Бизеранова</i>	149
Снимки от конференцията	165

Забравеният Васил Атанасов Бояджиев (1876–1943) и музейното дело във Видин

Ваня Рачева

През 1985 г. колегите от Регионалния исторически музей в град Видин честват седемдесет и пет години от създаването на Археологическо дружество в града с председател инж. Юрдан Русев и пръв уредник на музейна сбирка към дружеството – учителят Христо Спасов¹. Но последвалите скоро след основаването му през 1910 г. Балкански войни (1912 – 1913) и Първата световна война (1915 – 1919) попречват на дружеството да развие дейността си и инициативата замира. Така се стига до 1925 г., когато на първи март Археологическото дружество възобновява дейността си под името „Бонония“, а през 1928 г. изработва своя нов устав². Уредник на музея е учителят, художникът и общественикът Васил Атанасов Бояджиев (14 август 1876 – 21 декември 1943), известен в документите и като „пазител на старините“. И действително, това название му пасва идеално, защото видинската обществено-от края на 20-те години до 1943 г. нарича археологическата сбирка, съхранявана в сградата на старата турска поща, „музеят на Атанасов“.

Какво знаем за този музей?

Снимка на турската поща

Според устава си Видинското археологическо дружество „Бонония“ има за цел „да образува от паметниците в град Видин окръжен музей със следните отдели: 1. археологически; 2. географско-природен; 3. стопанско-етнографски; 4. нумизматичен; 5. художествен и 6. военноисторически“. Пак по устава дружеството трябва да се управлява от Настоятелство, което да избира завеждащите отделите на музея, които заедно с председателя и уредника-библиотекар да образуват „музеен комитет“, натоварен със задача да урежда и попълва музейните сбирки³. Документите обаче показват, че почти всички от изброените функции се съвместяват от една личност и именно любителят археолог Васил Атанасов е душата на Видинския музей и основно на неговите усилия, контакти, а често и вложени лични средства за откупуване на предмети, сбирката на музея не само се съхранява и е публично достъпна, но и непрестанно се обогатява. Отначало сбирката е разположена на три места. Част от античните паметници са изложени в крепостта „Баба Вида“. Експозиции има и в дирекцията на девическата гимназия, където Атанасов за определен период е учител, както и в една от стаите на старата турска поща, където се помещават и част от класовете на мъжката гимназия. Някои от предметите в сбирката на музея се съхраняват и в дома на „пазителя на старините“, за което свидетелства в спомените си неговата дъщеря. Вероятно от самото начало на тридесетте години на века цялата сграда на турската поща е предадена за нуждите на музейната сбирка.

За жителите на Видин не е нужно да пояснявам какво представлява единствената запазена днес в България сграда на телеграфопощенска станция от времето на Танзимата (1839 – 1876) в Османската империя, но за гостите на града ще дам някои подробности⁴. В непосредствено съседство с Джамята и Библиотеката на Осман Пазвантоглу (1758 – 1807), срещу-положно на бившето Винарско училище, почти в самата Градска градина, недалеч от кея на Дунава и до „Телеграф капия“, се издига двуетажна масивна постройка, с каменни зидове на приземието. Строена е специално за нуждите на телеграфните и пощенските услуги на Османската империя, в частност в този регион, и е открита според дописка в „Цариградски вестник“ през месец март 1858 година⁵. Покрита е с керемиди, има предверие, а дървена стълба в антрето отвежда на втория етаж. В приземието е имало вграден трезор като самостоятелна стая с отделен покрив и масивна, обкована с желязо порта. Сградата е паметник на културата от 1927 г. и от 1964 г. След Освобождението и преди да бъде отстъпена за музей, сградата е била склад за барут и военни материали, по-късно е била част от мъжката гимназия. В края на 80-те години на ХХ век, в началото на „българския

преход“, бе тотално занемарена и заключена, след това за известно време в нея се помещаваха видинските художници, преди около година-две там работеше общински туристически център. А към началото на 2014 г. отново е заключена, макар и да е ремонтирана.

Към 1937 г. обаче, когато за „турската поща“ се грижи Васил Атанасов и в нея се помещава музейната сбирка, експонатите ѝ са подредени в четири зали и разполага с огромен двор (преди върху част от него да бъде прокарана улица). По свидетелства на съвременници само нумизматичната колекция по това време се е състояла от около 2 500 монети. Събрани са били и още толкова образци на български шевици. В сградата е имало осемдесет археологически паметника от римско и византийско време, а в двора на музея са били подредени османотурски надгробия, както и частите от разглобения и пренесен тук мослук (обществена чешма с помещение за производство и съхранение на лед) от времето на Пазвантоглу. На една от стените в музея още от 1929 г. по свидетелство на дъщерята на Атанасов е имало и археологическа карта на Врачанска област⁶ с отбелязани археологически обекти: кули, черкви, римски пътища, водопроводи и др.

За видинския „пазител на старините“ заслужилият видински кмет (от 5 септември 1934 до 12 юли 1938 г.⁷) и безспорен авторитет д-р Бърни Бончев (1877 – 1968) казва следното: „Той познаваше целия Видински край в археологическо и историческо отношение, като никой друг [...]. С неговата смърт умря и археологическият мисъл в този край. Музеят в град Видин е всецяло негово дело. Като трудолюбива пчела той събираше и пренасяше всеки ден по нещо ценно. Едно нещо не трябва да с е забравя, че Васил Атанасов беше като дух навсякъде и нямаше културно дело, в което да не е бил душата, идеологът или изпълнителят“⁸.

Този цитат е повече от ласкав и ни изправя пред въпросите: *кой е Васил Атанасов, известен ли е на професионалните среди и на широката общественост и къде бъдещият му биограф може да търси сведения за живота и дейността му.*

Който очаква, че любознателният читател лесно ще намери подробна информация за Атанасов, ще остане разочарован. Основен източник за биографията му е отпечатаната през декември 1944 г. книга⁹ на неговата дъщеря Цветана Бояджиева (1908 – 1992), родена в София, прекарала детството си във Видин и завършила Минната академия в град Леобен в Австрия през 1934 г. Първото издание е отдавна библиографска рядкост. През 2011 г. отец иконом Йордан Василев преиздава фототипно в ограничен тираж книгата¹⁰. Спомените са много пристрастни, писани са от дъщеря, която

почти боготвори баща си, и то непосредствено след неговата смърт, която е била съкрушителна за самотната жена. Но от друга страна, точно това ги прави автентични и интересни, съдържащи факти, емоции, оценки и квалификации, които при друга ситуация може би не биха били споделяни публично. При критичният прочит на този текст трябва да се има предвид също, че Цветана Бояджиева след завършване на гимназията живее и учи дълги години в Австрия, а после се премества да живее в София и макар да е тясно емоционално обвързана с баща си, тя не се е интересувала пряко от неговата многостранна дейност. Самата тя признава, че не я познава добре и едва след смъртта му започва да събира целенасочено информация и документи¹¹.

Интересни и неоползотворени спомени за Атанасов събира и частично публикува починалият неотдавна видински краевед филологът Геннад Вълчев (1931 – 2009), но те са свързани основно с дейността на „пазителя на старините“ като учител. На същия автор всещност дължим и най-пространния тематичен текст за този забравен видински деец (цели шестнадесет страници, основани на документи) в книгата му за видинските учители¹². Тук е дадена и най-пълната известна ми библиография на публикации на Васил Атанасов – макар сама по себе си тя да е нищожна част от написаното от него: твърди се, че само в популярния и научен печат той е публикувал приживе над 200 статии, скици, коментари¹³, а дъщеря му свидетелства, че е подготвил и цялостна история на Видинско, но по финансови причини не успява да я издаде приживе¹⁴. Не ми е известна днешната съдба на този труд.

За Атанасов кратка биографична справка и други данни публикува и наскоро починалият дългогодишен музеен и архивен деятел Емил Маринов (1930 – 2012) в своите изследвания¹⁵ и най-вече в книгата „100-те най-известни дейци във Видин“. Разпръснати кратки сведения могат да се открият и в някои от многобройните статии на журналиста и общественика Христо Лишков (1933 – 2010)¹⁶. Не на последно място трябва да се спомене внукът на Васил Атанасов – археологът Мариан Василев Бояджиев-Мокрин¹⁷ и да се отбележи специално неговата роля за опазване на архивното наследство на „пазителя на старините“. От 2011 г. и досега М. В. Бояджиев-Мокрин обработва и поэтапно предава в Държавен архив – Видин документи и материали от и за дядо си. За тях ще стане дума по-долу.

Краткият списък на достъпните публикации за Васил Атанасов може да завърши с издадения през 2007 г. библиографски указател за почетните граждани на град Видин, изготвен от Недка Николова. Атанасов е обявен за почетен гражданин посмъртно на 17 февруари 1945 година¹⁸. Умишлено

пропускам още няколко вестникарски публикации, защото те имат популяризаторски характер и се опират изцяло на цитираните няколкократно спомени. Редно е да се добави и това, че в своята обемна и компилативна книга „Градът на завоя. Книга за Видин и достойните му граждани“ – авторът Йоцо Йоцов е споменал Васил Атанасов само веднъж сред учредителите на създадения през 1929 г. „Комитет за културно повдигане на Видинския край“ и не го е вметил в своята „алея на забравените“, както е озаглавил една от главите. Допускам, че авторът просто не е бил запознат с дейността на този деятел, защото на с. 634 той е публикувал интересна снимка на гимназисти от дружеството „Бдински юнак“¹⁹ сред които единственият учител несъмнено е героят на този текст, но Йоцов вероятно не го е разpoznал.

Васил Атанасов. Източник: Цв. Бояджиева, *Баща ми. Спомени*. С., 1944

Ето накратко някои опорни биографични данни за Васил Атанасов. Роден е през 1876 г. в град Враца, но завършва гимназия в Русе, а след това следва в Художествената академия, тогава Държавно рисувално училище. Негови учители са Иван Мърквичка (1856 – 1938) и Ярослав Вешин (1860 – 1915). Близък приятел и състудент му е бъдещият скулптор Андрей Николов (1878 – 1959), също роден във Враца, автор на уникалния „Паметник на победите“ в чест на падналите в сръбско-българската война (открит на 15 ноември 1911 г.), намиращ се сега пред Видинската железопътна гара²⁰. Васил Атанасов идва във Видин на двадесет и четири години, тук се оженва на двадесет и седем и повече от четиридесет години живее и работи в града, до смъртта си през декември 1943 г. По време на Първата световна война е мобилизиран за военен художник към шеста пехотна Бдинска дивизия. Трудовият му стаж е набран като волнонаемен учител по рисуване, основно (но не само) в Първа видинска мъжка гимназия, на която е и директор в периода 1922 – 1923 г. Голяма част

от времето му минава в допълнителна работа и частни поръчки, свързани с дърворезба, скулптурна украса по десетки фасади на видинските сгради,

изработка и надгробни паметници. Постоянно пътува не само из Българския северозапад, но и из цялата страна, посещавал е и някои райони на Сърбия. Постоянно рисува (правил е две самостоятелни изложби през 1912 и 1914 г., една обща с колегата си Тихомир Коджаманов през 1932 г.; а през май 1978 г. във Видинската художествена галерия е открита възпоменателна изложба със сто и тридесет негови творби²¹). Негово участие се открива в най-неочаквани посоки: например изграждането на Видинската градска градина започва през 1907 г. като частна инициатива на Васил Атанасов и тримата учители Пушкарров, Митев и Гечев²². За съжаление, голяма част от архива му, ценната му библиотека, събирана десетилетия с колекционерска страст, (съдържала „старинни ръкописи на пергамент, за които му предлагаха големи суми и той отказа да ги продаде, за да ги остави един ден в ценно наследство на нашия Народен музей“), както и повечето от рисунките му, са унищожени през март 1942 г. по време на известното и унищожително за град Видин наводнение²³.

При това плачевно (по моему) състояние на изследванията за живота и многостранната дейност на В. Атанасов, *къде може да се търси и оползотвори нова документална информация за него*, така че скоро и той да заеме достойното си място сред заслужилите общественици на Видин? И то не само като създател и крепител на Видинския музей и любител археолог (между другото, познанията му специално в тази област получават ясно признание с избирането му за дописен член на Българското археологическо дружество на 20 март 1940 г.²⁴).

На първо място би трябвало да се издирят неговите научни и популярни статии на историческа, археологическа и обществена тематика, пръснати из вестници и списания като: „Българска историческа библиотека“, „Мир“, „Зора“, „Слово“, „Видински общински вестник“, „Просвета“ (орган на „Комитета за културното повдигане на Видинския край“), „Художник“ и други.

На второ място – да се изследват контактите му с професионалисти в областта на историята и археологията, негови съвременници. Документирана е негова служебна и лична кореспонденция с представители на Българското археологическо дружество и Народния музей в София. Доказани са познанствата му с проф. Рафаил Попов, за чиято книга за пещерата „Миризливка“ в Белоградчишкия Балкан илюстрациите и приложенията са изготвени от Атанасов; всъщност той и учителят Лазар Филков са първите, правили там археологически проучвания²⁵. Документирани са също така и контактите му с проф. Васил Захариев, д-р Иван Велков, Георги Герасимов, Павел Делирадев и много други²⁶.

Възможно е материали за В. Атанасов и/или за неговата дейност, свързана с изграждането на музейното дело в града, да се пазят днес и в Регионален исторически музей – Видин, но към момента на завършване на тази статия специална справка за налични такива не съм направила. Факт е обаче, че модерната българска историческа и археологическа наука, представлявана частично и от колегите в Регионален исторически музей – Видин, не е посветила специално изследване на своя самоук всеотдаен предшественик.

На следващо място, със сигурност информация за биографията на Атанасов ще се намери в много от фондовете на Държавен архив – Видин, напр. в документацията за мъжката и девическата гимназии, както и за „Комитета за културно повдигане на Видинския край“, където Атанасов работи заедно с кмета Бърни Бончев. Със сигурност информация за Атанасов ще се открие и когато се напише историята на „Комитета по издигане на паметника на Бдинци“, посветен на героите от Балканските войни и Първата световна война, намиращ се сега в центъра на града и по чиято подготовка и изработване той отделя не малко време и усилия, а според дъщеря му – нередностите и разправии по този проект дори скъсяват живота му и са косвена причина за внезапната му смърт²⁷.

Накрая, но не и по значение, ще отбележа документите с хронологичен обхват 1900 – 1979 г. във Видинския архив (комплектувани в личен фонд на В. Атанасов № 550К), които постъпват от 2011 г. и до днес като дарение от М. В. Бояджиев-Мокрин, споменатият по-горе внук на „пазителя на Видинските старини“. Коректността обаче изисква да се посочи, че пръв документи за Васил Атанасов дарява (през 2009 г.) колекционерът историк-галерист Румен Манов, родом от Кюстендил и те са заведени първоначално като частично постъпление № 582 в ДА – Видин, съдържащо общо двеста двадесет и седем листа²⁸.

Ето само някои от по-любопитните постъпления от и за В. Атанасов:

1. „Инвентарната книга на Видинското археологическо дружество“ от 1905 г., съдържаща сто четиридесет и два инвентарни номера с описание на предметите, мястото на намирането им, име на лицето, което ги е открило или подарило на музея, цената на откупката.
2. Дело с оправдателни документи за ремонтни работи на крепостта „Баба Вида“, съдържащо план на извършваните поправки, списъци, сметки, разписки за необходими материали и работници, надничен лист и други.
3. Конспект от 1928 г. на Васил Атанасов за основаването и задачите на „Комитета за културно повдигане на Видинския край“.
4. Сметко-разписки за разходи на Видинския археологически музей

за откупки на експонати, за инвентар, консумативи и дейност на музея за периода 1929 – 1941 г., обхващащи към днешна дата общо седемдесет и девет страници.

5. Годишно статистическо сведение (от 19 април 1938 г.) за дейността на Областен археологически музей – Видин през 1937 г.
6. Кореспонденция между Васил Атанасов от една страна, и от друга – Народният археологически музей, Министерството на народното просвещение, Дирекцията за възстановяването на Видин, Околийското агрономство, кметът на Видин и Видинската мюсюлманска община. На повече от тридесет и пет страници за периода 1942 – 1943 г. се съдържа информация за реставриране на мослука, за запазване на крепостните стени, за ремонт на музея и много други.
7. Изложение и отчет (общо от сто двадесет и четири страници) за приходно-разходното парично имуществено състояние на видинския клон на Червения кръст за периода от 1885 до 1889 г. и за периода на Балканските войни. Последните документи показват съпричастността на Васил Атанасов и към тази организация.

Мослука до Дервишъ-дзямия.

Мослука. Източник: Пътеводител на град Видин, 1927

Васил Атанасов Бояджиев умира на 21 декември 1943 г. на шестдесет и седем години от сърдечен удар (вж. Приложение № 4)²⁹. Ще завърши този

текст с намек за *съдбата на музейната сбирка в турската поща* непосредствено след смъртта му. Тъй като Атанасов почива внезапно и преките му роднини по това време са в София, за повече от денонощие около него са само сестрата (Перка Драганова) на жена му и музейният прислужник Георги Димитров. Те са и първите (но не единствени), съдействали користоно щото богатата музейна и лична колекция на Атанасов да се попилее по престъпен начин. Активно съдействие за това има и временно управляващият музея Димитър Русинов, практически самоназначил се за такъв. Освен това, кметът Цоко Байчев Найденов (такъв от 1 октомври 1942 до 9 септември 1944 г.³⁰) и другите официални власти не са уведомени веднага за смъртта на Атанасов, за да запечатат съевременно музея и да организират наложителната при подобни казуси ревизия на наличните фондове и сбирки³¹.

Още в тези първи дни изчезват редица експонати, а когато след почти година по изрично настояване на дъщерята Цветана Бояджиева Министерството на Народното просвещение най-после изпраща свой представител за ревизия – Тодор Герасимов, той заварва музея в печално състояние. В сградата сред експонатите се настанява да живее семейството на прислужника, разхождат се и пернати животни. На мястото на красивия и подреден с експонати музеен двор се появява зеленчукова градина, а надгробията постепенно изчезват, частите от мослука се разграбват и някои от тях се полагат в основите на новостроящата се къща на внезапно замогналия се материално Георги Димитров... Едва на 8 юли 1944 г. се свиква комисия (в присъствието на жената и на дъщерята на покойния Атанасов), която се заема да направи опис на оцелялото дотогава. А ревизията след 9 септември 1944 г. установява, че музейната експозиция се състои само от ... триста и двадесет експоната³² и то предимно археологически (лапидарни) предмети.

* * *

Ако нещо от изнесеното в този текст за Васил Атанасов и специално за състоянието на Видинския музей след неговата кончина, напомня български сюжети от началото на ХХI век, то вината не е у „лазителя на старините“. Като страстен любител историк и музеен деятел, Атанасов е разбирал добре ролята на историята за формиране на идентичности. Дъщеря му свидетелства за убедеността му, че „народ, който не знае да тачи своите паметници на миналото, върху които базира правото си на родни полета, е осъден на погром и изчезване в забрава за историята!“³³. От страниците, които прерових докато работех върху този текст, оставам обаче и с убеждението, че забравеният днес любител археолог и професионален художник В. Атанасов е дър-

жал много на автентичното запазване и консервиране на оцелелите исторически предмети, защото е съзнавал ролята на артефактите за „изобразяване и преоформяне на света, който населяваме“³⁴. Това, струва ми се, трябва да отчитаме днес всички, които смятаме за отговорно да предпазваме бъдещето си от популистката тенденция в разбирането и честването на миналото.

Приложение.

(източник: *Известия на Българския археологически институт, т. XV, 1946 г.*)

†Васил Атанасов

На 21 декември 1943 год. се помина неочаквано във Видин на 67 годишна възраст В. Атанасов, дългогодишен уредник на музея в гр. Видин. Незабравимият покойник има заслуги не само за изграждане на Видинския музей. С присъщата си любознателност и енергия той си бе поставил за цел да издири и постави в известност старините в северозападния край на нашето отечество. В резултат на неуморните му пътувания надлъж и нашир из равнините и планинските възвишения между Стара планина и Дунава Атанасов бе издирил и нанесъл на карта голям брой крепости, селища, могили, църкви и други старини от най-различни епохи.

Особено внимание покойният отделяше на запазване неподвижните старини във Видин като често със своята прямота и настойчивост отиваше в разрез с длъжностни лица в града, посегнали върху тия старини.

За много от откритите от него старини покойният напечати популярни съобщения в разни софийски и провинциални вестници.

Неговата неуморна дейност по събиране и запазване на старините бе оценена своевременно и той бе избран за дописен член на Българския археологически институт.

Т[одор?]. Д. Г[ерасимов?].

БЕЛЕЖКИ:

¹ 75 години музейно дело във Видинския край. Съст. Й. Атанасова, Пл. Никодимов, Ф. Филипова, Н. Илиев. Изд. ОИМ – Видин, 1985, с. 8.

² Пак там; Бояджиева, Цв. Баша ми. Спомени. София: Печатница Художник, 1944, с. 61; Вълчев, Г. Бележити видински учители. Ч. I. Видин: Изд. община Видин, 2007, 84 – 85.

³ 75 години музейно дело във Видинския край..., с. 8.

⁴ Информация и снимки вж.: **Бояджиева**, Цв. Цит. съч., 99 – 109; **Видин**. Съст. Й. Атанасова, Н. Георгиев [Заяков], П. Михайлов. София: Български художник, 1968, с. 39; **Маринов**, Е. Свидетели от вековете. 101 паметници на културата във Видин и Видинско. Видин: ЕТ „Колор принт – Златко Павлов“, 2004, с. 209; **Йоцов**, Й. Градът на завоя. Книга за Видин и достойните му граждани. Видин: Изд. „Витоника – Ванко Иванов“, 2008, с. 337; **Лишков**, Хр. Из миналото на Видинската поща. – В: **Лишков**, Хр. Из старите Видински хроники. [Видин]: Изд. Бдин принт ООД, 2013, 429 – 431.

⁵ Вж.: Телеграфна линия от Сулина до Видин. // *Цариградски вестник*, № 370, 15 март 1858 г.; Телеграфът Видин – Русе работи. // *Цариградски вестник*, № 430, 9 май 1859 г.

⁶ **Бояджиева**, Цв. Цит. съч., с. 53; **75 години** музейно дело във Видинския край..., с. 9.

⁷ Повече за кмета Бърни Бончев вж.: **Вълчев**, Г. Видинските кметове. 1878 – 1944. Видин: Изд. Бдин принт ООД, 1996, 148 – 153; **Д-р Бърни Бончев** (1877 – 1968). Инвентарен опис № 1 на личен фонд № 122К. Съст. Р. Андреева. Видин: ДА – Видин, 2007.

⁸ **Бояджиева**, Цв. Цит. съч., с. 61, където авторката цитира писмо на д-р Б. Бончев до нея по повод кончината на баща ѝ.

⁹ Тиражът на книгата е „1 010 бр., от които 10 бр. на луксозна хартия, номерирани от едно до десет и с подписа на автора, са във от продажба“, вж. **Бояджиева**, Цв. Цит. съч., с. 2. Основни сведения за биографията на дъщерята вж.: ДА – Видин, ф. 122К (Денев, Бърни Бончев), оп. 1, а е. 134, л. 190 – 193; [Териториален архив – Видин]. Инж. Цветана Василева Бояджиева – достойна дъщеря на достоен баща. // *Видин*, бр. 27 (1883), 11 – 13 април 2011, с. 5.

¹⁰ Отзив за препечатката на книгата и кратка биографична скица за Васил Атанасов вж. *Видин*, бр. 27 (1883)..., с. 5.

¹¹ **Бояджиева**, Цв. Цит. съч., 24 – 25, 33 – 34, 52, 57, 101, 113.

¹² **Вълчев**, Г. Бележити видински учители..., 74 – 89.

¹³ **Маринов**, Е. 100-те най-изявени дейци във Видин. Видин: Бдин Принт – ООД, 2008, 265 – 266; **Г[ерасимов?]**, Т. Д. †Васил Атанасов. // *Изв. на Българския археологически институт*, т. XV, 1946, с. 166.

¹⁴ **Бояджиева**, Цв. Цит. съч., 51 – 52, 54 – 55, 65, бел. 1. В книгата четем дословно следното: „Баща ми години наред работи върху книгата „История на град Видин“, която успе да завърши. Тази история се придружава от множество скици и снимки на местности, селища, паметници, находки и надписи, направени лично от него. Той бързаше твърде много със завършването на тази история, защото се страхуваше да не умре, преди да е стигнал до края ѝ. Най-болното, най-жестокото в случая е, че не можа да види този си извънредно ценен труд напечатан и издаден. „История на град Видин“ бе отдавна готова за печат и седеше и чакаше. [...] Липсваха му средства, негови лични средства. Неговата невероятно голяма гордост не му позволяваше да потърси за тази цел пари от някъде, нито пък искаше да приеме

подавания. Но този извънредно ценен труд на баща ми аз ще се погрижа да бъде издаден поне след смъртта му“.

¹⁵ **Маринов**, Е. 100-те най-изявени дейци във Видин..., 265 – 266; **Маринов**, Е. Свидетели от вековете. 101 паметници..., 10, 12, 103, 108; **Маринов**, Е. Миналото на Видинските евреи. Видин: б. изд., 2002, с. 78, 84, бел. 99.

¹⁶ **Лишков**, Хр. Един осмислен живот. // *Червено знаме*, Видин, бр. 114, 3 октомври 1974; **Лишков**, Хр. Из старите Видински хроники..., 48, 50 – 51, 68, 160, 216, 233 – 234, 262, 266.

¹⁷ Вж. напр.: **Васил Атанасов**. Монографичен очерк. Съст. и ред. **М. Бояджиев**. София: Окръжен съвет за култура – Враца / Окръжна художествена галерия – Враца, 1978 (Брошурата е подготвена специално по случай ретроспективната изложба от художествени платна на Атанасов. Благодаря на Св. Кръстева, която ме насочи към това издание.); **Бояджиев-Мокрин**, М. Градската градина. 70 години от смъртта на Васил Атанасов – художник, археолог и публицист, общественик – видински почетен гражданин. // *Видин*, бр. 2 (2131), 9 – 12 януари 2014, 5 – 6.

¹⁸ ДА – Видин, ф. 415 (Градски общински народен съвет – Видин), оп.1, а.е.18, л. 80; **Почетни граждани на Видин 1886 – 2007**. Биобиблиографски указател. Съст. Н. Николова. Видин: Печат Експрес – ЗМ, 2007, с. 44 – 45.

¹⁹ **Йоцов**, Й. Цит. съч., спец. с. 634. По свидетелство на дъщерята на В. Атанасов той е бил „близо четиридесет години член на Видинското дружество „Бдински юнак“, също и негов председател“, вж. **Бояджиева**, Цв. Цит. съч., с. 86.

²⁰ Английският журналист Берлайн, посетил Видин след края на Първата световна война, пише за този паметник следното: „Аз ще кажа на нашите министри и на Пашич [Никола Пашич (1845 – 1926), сръбски политик от български произход, основател на Народната радикална партия, по това време министър-председател – б.а., В.Р.], че България, която я смятат за причина на войната, има един паметник на победите, какъвто никъде няма в просветена Европа. Умиращият гренадир, макар и победител, съжالياва за братоубийствената война. На това себеотрицание, в случая, само българинът е годен и може да го направи“. Вж.: **Кръстева**, Св. За Отечеството. // *Видин*, бр. 74, 7 октомври 2004, с. 4; **Лачев**, М. [Писмо до редакцията и снимка]. // *Отечество*, г. XIII, бр. 1, 12 януари 1988, бр. 294, с. 5; **Лишков**, Хр. И победителят може да тъгува. – В: **Лишков**, Хр. Из старите Видински хроники..., 47 – 53; **Лишков**, Хр. Андрей Николов във Видин. – В: **Лишков**, Хр. Из старите Видински хроники..., с. 265 – 269; **Маринов**, Е. Свидетели от вековете. 101 паметници..., с. 337. За първоначалното място на паметника и изгледа на някогашния „Площад на победите“, днес площад „Бдинци“, вж. **Видин**. Първата половина на ХХ век. Пощенски картички от колекцията на Митко Лачев. София: ИК „Гутенберг“, 2008, 119 – 120, 122, 130, 138.

²¹ **Бояджиева**, Цв. Цит. съч., 15 – 16, 31 – 33, 38, 46 – 47; **Вълчев**, Г. Бележити видински учители..., с. 86 – 87; **Васил Атанасов**. Монографичен очерк... В Художествената галерия „Иван Фунев“, град Враца, родният град на Васил Атанасов, се съхраняват оригинали на четиридесет и пет негови картини и рисунки, дарени там от внука му М. А. Бояджиев-Мокрин.

²² Бояджиева, Цв. Цит. съч., с. 17, 59; Бояджиев, М. Живот, отдаден на град Видин. // *Червено знаме*, бр. 14, 2 февруари 1978, с. 4; [ЧЗ] Ретроспективна изложба на Васил Атанасов. // *Червено знаме*, бр. 60, 23 май 1978, с. 3; Бояджиев-Мокрин, М. Цит. съч., 5 – 6.

²³ Бояджиева, Цв. Цит. съч., с. 26 – 28. За наводнението вж.: Лишков, Хр. Из старите Видински хроники..., 545 – 553; Видин. Първата половина на ХХ век. Пощенски картички..., 63 – 72.

²⁴ Писмо от 20 март 1940 г. от Български археологически институт – София до В. Атанасов за избирането му за дописен член, оригинал, машинопис: ДА – Видин, ф. № 550К (Бояджиев, Васил Атанасов); Списък на членовете на Българския археологически институт на 31 декември 1941 г. // *Изв. на Българския археологически институт за 1940 – 1942 г.*, 1943, т. XIV Посвещава се на проф. Йордан Иванов по случай седемдесет годишнината му (1872 – 1942), с. 383 – Атанасов е вписан трети по азбучен ред сред общо 58 души дописни членове.

²⁵ Първите редовни археологически разкопки тук са извършени от археолозите Р. Попов и В. Миков през 1931 г. по данни на В. Атанасов и Л. Филков (които първоначално лично проучват обекта през 1924 и 1929 г.), вж.: Бояджиева, Цв. Цит. съч., с. 53 – 54; 75 години музейно дело във Видинския край..., с. 10; Маринов, Е. Свидетели от вековете. 101 паметници..., с. 10, 12.

²⁶ В необработения и все още попълващ се личен фонд (№ 550К) на Васил Атанасов в ДА – Видин има негови писма до лицата Т. Д. Герасимов, А. Рашенов, Ст. Андреев, И. Велков, проф. Б. Филов, Н. А. Мушмов, проф. Г. Кацаров, В. Миков, Ст. П. Миков, Н. Мавродинов и др. Дори от бегло прелистване на документацията е видно, че Атанасов е получавал писма с различна интензивност по служебни и лични въпроси от Народния музей в София, от Белград, от лицата кап. А. Балтаков, А. Рашенов, П. Константинов, А. Куманов, проф. Г. Кацаров, Д. Петров, И. Велков, д-р Кр. Миятев, Р. Попов и др.

²⁷ Бояджиева, Цв. Цит. съч., 67 – 76, 90 – 91. Вж. и Лишков, Хр. Из старите Видински хроники..., с. 66 – 70.

²⁸ Изказвам гореща благодарност на колегите от ДА – Видин началник отдел Светлана Кръстева и главен експерт Мария Новакова, които ми позволиха да придобия (макар и все още повърхностна) представа за богатството на документите от и за Васил Атанасов. Ще отбележа, че много от тях са оригинали с автографи, включително на снимки, скици и рисунки.

²⁹ Кратко съобщение за смъртта на Васил Атанасов е трябвало да излезе в подготвения за отпечатване в началото на 1944 г. т. XV на Известия на Българския археологически институт. Целият тираж на полуготовото издание обаче изгаря („заедно с част от ръкописите, клишетата и фотоснимките“) в пожара, обхванал Държавна печатница след една от бомбардировките над столицата. През 1946 г. том XV е препечатан наново „с малки изключения“ (вж. Редакционната бележка в края на книгата). В новия том има общо пет некролога, един от които е за В. Атанасов, вж. Г[ерасимов?], Т. Д. Цит. съч., 165 – 166 и Приложение тук.

³⁰ За неговото кметуване вж. **Вълчев**, Г. Видинските кметове..., 167 – 168.

³¹ **Бояджиева**, Цв. Цит. съч, 24, 76 – 80, 82, 101 – 107.

³² Пак там, 64, 80 – 81, 94 – 95, 106 – 110; **75 години** музейно дело във Видинския край..., с. 10.

³³ **Бояджиева**, Цв. Цит. съч, с. 62.

³⁴ Позволявам си тази осъвременена интерпретация по **Лоунтал**, Д. Миналото е чужда страна. Превод М. Русков. София: ИК Критика и хуманизъм, 2003, с. 23 и сл.